

КРИМІНОЛОГІЧНА ХАРАКТЕРИСТИКА ОСОБИ ВІЙСЬКОВОГО ЗЛОЧИНЦЯ, ЯКИЙ САМОВІЛЬНО ЗАЛИШИВ ВІЙСЬКОВУ ЧАСТИНУ АБО МІСЦЕ СЛУЖБИ

Ткаченко П. І.

ВСТУП

Дослідження особи злочинця є основною складовою кримінологічної характеристики будь якого окремо взятого кримінально-караного діяння. Саме так з метою побудови досконалої та конструктивної кримінологічної характеристики військових злочинів пропонується дослідити особу військового злочинця, зокрема такого, що вчинив самовільне залишення військової частини або місця служби. Варто наголосити, що злочини проти встановленого порядку несення або проходження військової служби становлять не аби яку суспільну небезпеку, руйнують становлений авторитет армії, знижують рівень довіри населення до військ, негативно впливають на обороноздатність та інші фактори. По передні наукові дослідження показали, що найпоширенішим військовим кримінальним правопорушенням є самовільне залишення військової частини або місця служби. Даний факт викликав нагальну необхідність в його дослідженні з метою подальшого виокремлення заходів протидії та запобігання. На основі наявних матеріалів, зокрема слідчої та судової практики планується визначити притаманні риси характеристики особи військового злочинця, який вчиняє кримінальне правопорушення, відповідальність за яке передбачена ст. 407 Кримінального кодексу України (далі – КК України).

Статтю 17 Конституції України передбачено, що Оборона України, захист її суверенітету, територіальної цілісності і недоторканності покладаються на Збройні Сили України. Забезпечення державної безпеки і захист державного кордону України покладаються на відповідні військові формування та правоохоронні органи держави, організація і порядок діяльності яких визначаються законом. А отже, військовослужбовці, представники військової сфери мають бути взірцем законслухняності, правопорядку, прикладом честі, відданості та мужності.

Актуальні кримінологічні проблеми військової злочинності, зокрема самовільного залишення військової частини або місця служби висвітлювали в своїх дослідженнях наступні видатні вчені-правники: Г.М. Анісімов, В. П. Бондаєвський, М. Б. Головка, М. І. Карпенко, М. Г. Колодяжний, М. І. Мельник, М. І. Панов, М. М. Сенько, Г. П. Серета, М. С. Туркот,

М. І. Хавронюк, С. О. Харитонов, В. В. Шаблистий, С. А. Шалгунова, В. А. Шершенькова, О. О. Шкута та ін.

Установлений порядок проходження військової служби є гарантом забезпечення правового режиму в лавах Збройних Сил України, Національної гвардії України, Державної прикордонної служби України, Служби безпеки України, Служби зовнішньої розвідки України, Державної служби спеціального зв'язку та захисту інформації України, Державної спеціальної служби транспорту України, Управління державної охорони та інших військових формувань, які утворені у відповідності до Законів України. Так, вищевказаний установлений порядок закріплено на законодавчому рівні, який являє собою перш за все Закон України «Про військовий обов'язок і військову службу», Положення про проходження громадянами України військової служби у Збройних Силах України, а також типові Положення щодо регулювання установленого порядку проходження військової служби в інших військових формуваннях, Статут внутрішньої служби Збройних Сил України, Статуту гарнізонної та вартової служб Збройних Сил України та інші нормативно-правові та підзаконні акти. Таким чином, установлений порядок проходження військової служби є правовою категорією, яка закріплена на законодавчому рівні з метою регулювання проходження військової служби.

Варто зауважити, що вчинення військових злочинів в умовах дії правового режиму – воєнного стану становлять загрозу національній безпеці, окрім цього становлять підвищений рівень суспільної небезпеки в державі. Отже з огляду на вищевикладене нагальним постає питання кримінологічного дослідження ознак особи військового злочинця, який самовільно залишив військову частину або місце служби.

1. Соціально-демографічні ознаки особи військового злочинця, який самовільно залишив військову частину або місце служби

Самовільне залишення військової частини або місця служби є найпоширенішим військовим кримінальним правопорушенням. Варто зауважити, що самовільне залишення військової частини або місця служби (ст. 407 КК України) віднесено до категорії злочинів проти порядку проходження військової служби.

Традиційно невід'ємним елементом кримінологічної характеристики військових злочинів є їх кількісно-якісні показники. Рівень злочинів проти встановленого порядку несення або проходження військової служби показує, що у 2007 р. їх було зареєстровано 508, у 2008 р. – 450, у 2009 р. – 442, у 2010 р. – 551, у 2011 р. – 493, у 2012 р. – 352. Це означає, що протягом 2007–2012 рр. загальна кількість злочинів, які вчинені

військовослужбовцями, із певним коливанням скоротилась майже на третину. Звичайно, що рівень злочинів військових не є об'єктивним, оскільки не охоплює великий пласт прихованих (латентних) злочинів, що не відбиваються у показниках кримінально-правової статистики через: замкнутість, автономність військової сфери, слабку доступність до неї з боку громадськості, високий рівень корпоративності, сталі традиції військовослужбовців. Від показників рівня військових злочинів відрізняється інший показник – рівень судимості. Так, за 2007–2012 рр. судами України було засуджено 2 124 військовослужбовці, зокрема: у 2007 р. – 382, у 2008 р. – 387, у 2009 р. – 395, у 2010 р. – 390, у 2011 р. – 283, у 2012 р. – 287. Цей показник за означений період скоротився на чверть¹.

Водночас в період з 2013 по 2022 рік спостерігається наступна динаміка військових кримінальних правопорушень. Так, у 2013 році обліковано 341 з яких 23 за ст. 407 КК України, у 2014 – 4045, з яких за ст. 407 – 1810, у 2015 – 6083, з яких 3916 за ст. 407 КК України, у 2016 – 3580, з яких за ст. 407 – 2342, у 2017 – 6043, з яких за ст. 407 – 3188, у 2018 році – 241, з яких 166 самовільних залишень військової частини або місця служби, у 2019 – 11, з яких самовільно залишили військові частини всього 9 військовослужбовців, у 2020 – 4014, з яких за ст. 407 – 2878, у 2021 – 2980, з яких за ст. 407 – 2006, так у 2022 році під час дії правового режиму воєнного стану вчинено 13766 військових кримінальних правопорушень, з яких 6183 обліковано за ст. 407 КК України².

Статистичні дані наведені вище наголошують про нагальність дослідження саме проблематики самовільного залишення військової частини або місця служби та виокремлення актуальної кримінологічної характеристики. Саме так варто приділити увагу ознакам, які притаманні особі військового злочинця, який самовільно залишив військову частину або місце служби. Перш за все визначаємо соціально-демографічні ознаки, які становлять собою окрему систему відомостей щодо особи/осіб та містять наступну інформацію, а саме стать, вік, освіта, сімейний стан, заняття, наявність постійного місця роботи, тривалість страхового стажу, частоту зміни місця роботи, інші джерела матеріального доходу, національність, громадянство, сімейний стан, тощо. Саме соціально-демографічні ознаки розпочинають конструктивну побудову кримінологічної характеристики особи військового злочинця.

¹ М. Г. Колодажний. Кримінологічна характеристика військових злочинів в Україні. Питання боротьби зі злочинністю № 26 – 2013. С. 109 – 116.

² Ткаченко П. І. Динаміка самовільного залишення військової частини або місця служби: кримінологічний аспект. – 2022.

Слід зазначити, що в межах цієї групи ознак розглядається низка специфічних особливостей, які дають змогу уявити особу військовослужбовця. Якщо розглядати їх окремо, то майже всі кримінальні правопорушення вчиняють особи чоловічої статі (99,7%), оскільки питома вага жінок військовослужбовців є мізерною порівняно з чоловіками. Ключова причина гендерної однорідності самовільного залишення військової частини або місця служби має, насамперед, об'єктивний характер та проявляється у військово-облікових спеціальностях Збройних Сил України, на які дозволяється залучати жінок. Однак цілком зрозуміло, що зі збільшенням чисельності жінок-військовослужбовців підвищиться кількість військових кримінальних правопорушень загалом і самовільного залишення військової частини або місця служби, зокрема, вчинених жінками³.

На думку більшості видатних вчених-правників, статистика щодо осіб, що самовільно залишають військову частину або місце служби, має такий вигляд: 18–24 роки – 25,1%; 25–30 років – 25,4%; 31–40 років – 29,1%; 41–50 років – 18,2%; 51–65 років – 2,2%. Таким чином, найбільша криміногенна активність військовослужбовців, що безпосередньо ухиляються від проходження військової служби, має місце у 31–40 років. Освіта в них, насамперед, повна загальна середня або середня технічна. Зокрема, статистичні дані свідчать, що початкову загальну освіту мають 0,3%, неповну середню освіту – 11,6%, загальну середню освіту – 41,3%, професійно-технічну освіту – 37,1%, неповну вищу освіту – 3,3%, вищу освіту – 6,4%. Таким чином, якщо аналізувати показники рівня освіти військовослужбовців, що самовільно залишають військові частини або місця служби, то переважають злочинці, які мають загальну середню освіту. Рівень освіти військовослужбовців, що вчиняють самовільне залишення військової частини або місця служби та інші подібні військові кримінальні правопорушення, як правило, нижчий порівняно з військовослужбовцями, які сумлінно з честю та гідністю виконують військовий обов'язок⁴.

Таким чином, зважаючи на викладене можливо дійти попереднього висновку, що військовослужбовці в середньому віці від 18 до 36 років, які не є досить освіченими, а значить і правосвідомими у разі вчинення ними правопорушень, вчиняють самовільне залишення військової частини або місця служби.

³ Артеменко О. Кримінологічна характеристика особи злочинця-військовослужбовця, який порушив порядок проходження військової служби в Україні. *Jurnalul juridic national: teorie și practică*. 2017. № 5 (27). С. 126–130.

⁴ Туркот М.С. Кримінологічна характеристика особистості суб'єкта військових злочинів. *Вісник Національної академії прокуратури України*. 2015. № 2. С. 76–82.

На думку Висоцького П. Г., робітниками були 30,3% осіб, що вчинили самовільне залишення військової частини або місце служби; проходили військову службу за контрактом у Збройних Силах України 14,7% військовослужбовців; займалися підприємницькою діяльністю 1,3% осіб; до інших професій належали 10,6% осіб. При цьому більшість осіб, винних в ухиленні від військової служби (38,7%), до призову на військову службу взагалі не працювала; за громадянством такі особи є українцями; національність здебільшого, відповідно, також українська, однак, як свідчить статистика, 11,2% вчинених ухилень від проходження військової служби було вчинено росіянами. Щодо сімейного стану, то особи, що ухиляються від проходження військової служби, здебільшого не одружені 54,7%, одружених 34,4%, розлучених 5%, фактичні шлюбні відносини мають 5,6%; є вдівцями 0,3%⁵.

Водночас слід зауважити, що наявність родини й дітей являється у більшості антикриміногенним чинником. При цьому у випадку дослідження військових злочинів такий чинник не знаходить собі місця адже понад 34% є одруженими, звідси відповідно лівова частка має дітей, здебільшого виходячи з середнього віку злочинців – неповнолітніх, які потребують присутності батька поруч. Так, саме дослідження слідчо-судової практики показало, що вплив близьких родичів не аби як тиснув створюючи передумови до вчинення злочину проти встановленого порядку несення або проходження військової служби у близько 10%. Варто розуміти, що підозрювані не завжди виправдовують вчинення діяння саме родинним впливом, можливо стверджувати інакше, що за певних психологічних та моральних причин, військовослужбовці, які вчинили самовільне залишення військової частини або місця служби навпаки вигадують інші не пов'язані із сімейним впливом обставини, що передували вчиненню злочину.

Вчинення самовільного залишення військової частини або місця служби строковиками, мобілізованими, резервістами, які є одружені та мають в подружжі одного або більше неповнолітніх дітей, обумовлене низьким грошовим забезпеченням, необхідністю вирішення соціально-побутових проблем в сім'ї, тощо.

Варто зауважити, В. А. Ломако наголошує, що особливістю заздалегідь обдуманого умислу є те що мотив і мета вчинити злочин і його безпосередня реалізація відокремлені між собою певним проміжком часу. Таким чином, зважаючи на вищевикладене зазначаємо, що військовослужбовець, який вирішив покинути місце служби, маючи

⁵ Висоцький П. Г., Аналіз ознак особи військовослужбовця, яка самовільно залишила військову частину або місце служби. Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Сер.: Юриспруденція. № 52 – 2021 С. 58 – 60.

індивідуальний мотив вчинення злочину, а саме якому притаманні фактори матеріальні та побутові, наприклад, солдат планує втечу з метою надання фінансової допомоги членам родини шляхом влаштування на підробітки в межах часу перебування поза місцем служби, обумовлюється заздалегідь обдуманий умисел, оскільки в такому простежується певний проміжок часу між мотивом, метою та безпосередньою реалізацією.

З огляду на теорію кримінально-правової характеристики варто зазначити, що мотиви самовільного залишення військової частини або місця служби можуть бути різноманітними для кожного окремо взятого злочину є окремий, індивідуальний мотив. При цьому більшість вчених стверджують, що військовослужбовець вчиняючи самовільне залишення військової частини не має за мету ухилитися від військової служби.

Визначаючи мотиви вчинення злочину передбаченого ст. 407 КК України різноманітними маємо на увазі доволі широкий спектр цього трактування, а саме мотиви можуть бути як особисті так і пов'язані із проходженням служби, нестатутними відносинами, перевищення командирами повноважень та ін. Аналізом судової практики встановлено, що мотивуючими найчастіше виступають такі фактори як сімейно-побутові, соціально-психологічні, матеріальні, особистісні.

Наприклад, у кримінальній справі № 405/6088/15-к, яка розглянута у відкритому судовому засіданні щодо військовослужбовця Збройних Сил України, який є винним в рамках кримінального провадження № 42015120050000066 за ч. 4 ст. 407 та ч. 3 ст. 408 КК України, обвинувачений стверджує, що мотивом вчинення самовільного залишення військової частини відіграє бажання надати додаткової матеріальної допомоги своїй родині, яка такої допомоги потребували через поважні причини. Окрім того, суд звертає увагу на те, що відповідно до приведеної довідки про доходи за період лютий 2015 року – липень 2015 року солдату в травні-червні 2015 року заробітна плата не нараховувалась та не виплачувалась, що в свою чергу, також доводить доводи обвинуваченого щодо мотивів самовільного залишення ним військової частини 29 липня 2015 року з метою надання матеріальної допомоги своїй родині шляхом отримання будь-якого іншого доходу поза межами військової частини, влаштувавшись на періодичні підсобні роботи, оскільки у військовій частині заробітну плату в цей період він не отримував⁶.

⁶ Вирок у справі № 405/6088/15-к (провадження 1-кп/405/259/15) Ленінський районний суд міста Кіровоград Кіровоградської області. Єдиний державний реєстр судових рішень. Режим доступу: [<https://zakononline.com.ua/court-decisions/show/5688697415>].

Таким чином, мотив вищезгаданого військовослужбовця очевидний, матеріальний на ряду із сімейно-побутовим, що окремо підкреслюється та розглядається судом беручи до уваги додаткові підтвердження, обґрунтування мотиву.

Саме так, нерідко родинний вплив обумовлений соціально-побутовими та матеріальними факторами стають вирішальними у вчиненні військовослужбовцем самовільного залишення військової частини або місця служби.

Щодо кримінологічного дослідження такого показника, як зайнятість особи до призову на військову службу, слід прийняти до уваги, що більшість винних у вчиненні самовільного залишення військової частини або місця служби не мали постійного місця роботи, а й інколи взагалі не були працевлаштовані жодного разу. Виходячи з даних фактів можливо стверджувати, що вказана категорія осіб мала доволі низький соціальний і матеріальний статуси. Деякі з цих осіб, не маючи постійного місця роботи або будучи не спроможними (не маючи бажання, цілі, мети) працювати за певних індивідуальних, в тому числі деструктивних причин прийняли рішення укласти контракт про проходження військової служби з метою отримання гідного грошового забезпечення, яке для вказаної категорії осіб вдавалось за високе та достатнє. Безумовно в більшості випадків відіграла профорієнтаційна робота військових комісаріатів, які регулярно проводили акції з метою надання авторитету військовій службі за контрактом.

Таким чином, дана категорія осіб, яка не маючи патріотичних налаштувань, національної ідеї, вступили на військову службу з метою отримання грошового забезпечення та вирішення в подальшому власних соціально-побутових проблем.

На нашу думку факт відсутності вмотивованості, патріотичного налаштування відіграє вкрай негативну роль під час підбору майбутніх кадрів на військову службу за контрактом.

Більшість військовослужбовців, які вчинили самовільне залишення військової частини або місця служби були представниками сухопутного роду військ, так і не дивно адже переважна більшість особового складу Збройних Сил України належить саме до сухопутних. Не варто виключати присутність серед злочинців, які вчинили кримінальне правопорушення, відповідальність за яке передбачена ст. 407 КК України, представників Національної гвардії України, Державної спеціальної служби транспорту, Державної прикордонної служби України. Також фіксувались випадки вчинення самовільного залишення військової частини або місця служби військовослужбовцями Служби безпеки України але за причини закритості даного органу, дослідити та підтвердити дійсність не вдалось за можливе.

Знову таки варто підкреслити все ту ж ознаку латентності, яка так притаманна військовим колективам.

Більшість злочинців, які самовільно покинули розтушування військових частин або місць служби перебували у званні солдата, старшого солдата, молодшого сержанта, сержанта. Меншість мали звання старшого сержанта, прапорщика, старшого прапорщика, молодшого лейтенанта та лейтенанта. Таким чином можемо стверджувати, що більшість правопорушників, які вчинили злочин, передбачений ст. 407 КК України відносились до рядового та сержантського складу, а меншість до складу прапорщиків та молодшого офіцерського складу. При цьому слід зауважити, що станом на 2017 рік не зафіксовано жодного представника вищого офіцерського складу але враховуючи статистичні дані, можливо припустити про наявність таких. Також в цьому випадку не аби яку роль відіграє латентність, яка покриває вищий офіцерський склад тим самим зумовлює дезактивацію дискредитації військ та зниження авторитету останнього.

Щодо посад, які обіймали військові злочинці, то в такому випадку варто зазначити, що більшість з цих посад віднесені до належності рядового та сержантського складу ЗС України, а саме стрільці, водії, навідники, кулеметники, командири відділень та ін. Серед правопорушників також присутні й курсанти вищих військових навчальних закладів, які згідно чинного законодавства рахуються військовослужбовцями.

Так наприклад, вироком Жовтневого районного суду міста Дніпропетровська від 28.09.2020 року курсанта кафедри військової підготовки спеціалістів Державної спеціальної служби транспорту Дніпропетровського національного університету залізничного транспорту імені академіка В. Лазаряна визнано винним у вчиненні злочину, передбаченого ч. 4 ст. 407 КК України. У суді встановлено, що курсант, з метою тимчасово ухилитися від виконання обов'язків військової служби, 27 липня 2020 року не з'явився вчасно з відпустки до місця служби та був відсутній до 08 серпня 2020 року. За результатами судового розгляду курсанта, із застосуванням положень ст. 69 КК України, засуджено до покарання у виді арешту з утриманням на гауптвахті строком на два місяці. Публічне обвинувачення підтримувала Військова прокуратура Дніпропетровського гарнізону Південного регіону України⁷.

Отже варто зауважити, що не лише військовослужбовці строкової та контрактної військової служби вчиняють самовільне залишення військової частини або місця служби, а й курсанти вищих військових

⁷ Вирок у справі № 201/8694/20 (провадження 1-кп/201/1451/2020, номер кримінального провадження в ЄРДР 42020040010000252) Жовтневий районний суд міста Дніпропетровська. Єдиний державний реєстр судових рішень. Режим доступу: [https://reyestr.court.gov.ua/Review/91891022].

навчальних закладів, що в свою чергу є не поодинокую проблемою та потребує окремого, детального дослідження стосовно особи-курсанта, який вчиняє самовільне залишення місця служби.

Деякі вчені також приділяють увагу визначенню виду військової служби в процесі дослідження ознак особи військового злочинця, яка є складовою частиною характеристики. Так, більшість винних військовослужбовців були призвані на військову службу в період особливого періоду 2014-2015 рр. та в період воєнного стану 2022 рік. До 20% винних були військовослужбовцями за контрактом та менше 2% кадрові військовослужбовці, зокрема офіцери.

Як слушно наголошує О. М. Артеменко, злочинцями є переважно особи, які випадково стали військовослужбовцями, тобто не за власним переконанням, а за збігом політичних і економічних обставин.

Загалом варто зауважити, що вищезазначені ознаки не є криміногенними, а отже не можуть свідчити про окремо взяту особу, як про злочинну особистість.

Підводячи підсумок із приводу соціально-демографічних ознак, слід зазначити, що вони дають істотну інформацію про особу злочинця. Вона може бути використана як у науці, так і в практичній діяльності, зокрема під час розроблення та реалізації заходів профілактики кримінальних правопорушень, розроблення версій, підготовки та безпосереднього проведення слідчих (розшукових) дій. Поведінка людини багато в чому залежить від її статусу в суспільстві, тому соціальні прояви є необхідними для вивчення особистості злочинця⁸. Водночас соціально-демографічні ознаки містять інформацію, яка має обов'язкове місце в побудові кримінологічної характеристики, зокрема щодо особи-злочинця.

2. Особистісно-рольові та морально-психологічні особливості спеціального суб'єкта злочину, відповідальність за який передбачена ст. 407 КК України

Досліджуючи особистісно-рольові властивості особи військового злочинця слід надати визначення поняттю, а саме особистісно-рольові риси – індивідуальні підходи окремо взятої особи до усвідомлення та сприйняття умов, вимог, викликів, які висуває суспільство в кожній окремії ситуації.

Водночас для військовослужбовців, які самовільно лишують військову частину або місце служби характерні відмежування від позитивно орієнтованих соціальних груп, виконання соціально негативних ролей та функцій, що призводить до неповаги або ж свідомого ігнорування норм

⁸ Чаплинська Ю.А. Особа злочинця як елемент криміналістичної характеристики злочинів. Актуальні проблеми вітчизняної юриспруденції. 2019. № 6. С. 181–184.

моралі, права тощо⁹. При цьому на нашу думку, не завжди це твердження знаходить своє місце, оскільки судова практика показує, що інколи трапляються випадки, коли більшість «позитивних» соціальних груп є зорієнтована на створення передумов особі до вчинення самовільного залишення військової частини або місця служби, зокрема шляхами приниження честі та гідності, завдання тілесних ушкоджень, перевищення повноважень та ін. В більшості випадків підґрунтям до цього стають дідівщина або особиста неприязнь. Здебільшого структуру таких соціальних груп становлять військовослужбовці другого року служби але не виключенням є й офіцери.

Наприклад, в Одеській області, будучи військовослужбовцем військово-морських сил Збройних Сил України старший матрос, знаходячись в спальному приміщенні казарми, вжив спиртні напої. Відтак, старший матрос ОСОБА_1 усвідомлюючи протиправний характер своїх дій їх суспільно небезпечні наслідки та бажаючи їх настання, вчинив порушення статутних правил взаємовідносин між військовослужбовцями за відсутності між ними відносин підлеглих, прагнучи продемонструвати свою уявну перевагу, утвердити власний авторитет у військовому колективі, у проміжок часу з 01 год. 00 хв. до 04 год. 00 хв.: перебуваючи у спальному приміщенні наніс матросу ОСОБА_6 не менше 70 ударів кулаками обох рук в область грудної клітини, не менше 40 ударів в область живота, 10 ударів в область правої та лівої ключиці та не менше 3 ударів коліном правої ноги в область голови, наніс матросу ОСОБА_8 не менше 45 ударів правою рукою в область грудної клітини та живіт, 5 ударів ліктем правої руки в область лівого підбер'я, наніс матросу ОСОБА_11 4 удари кулаками обох рук в область грудної клітини, 1 удар правою рукою та 1 удар ліктем правої руки в ліву сторону грудної клітини (в область серця), 3 удари долоньями обох рук по обличчю, наніс матросу ОСОБА_12 8 ударів кулаками обох рук в область центру грудної клітини, 3 удари кулаками обох рук в ліву сторону грудної клітини по ребрам, 1 удар долонею лівої руки по правій стороні обличчя, наніс матросу ОСОБА_7 не менше 10 ударів кулаками обох рук в область грудної клітини, 1 удар долонею правої руки в ліву сторону обличчя, 1 удар правою ногою в ліву сторону грудної клітини по ребрам, наніс матросу ОСОБА_9 10 ударів кулаком правої руки в область грудної клітини, 8 ударів долонею правої руки по лівій стороні обличчя, 2 удари правою ногою по голові в ділянку затилку, наніс матросу ОСОБА_10 10 ударів кулаками обох рук в область грудної клітини, 10 ударів долоньями обох рук по обличчю, 1 удар правою ногою в ліву сторону грудної клітини по ребрам, що заподіяло

⁹ Ботнарєнко І. А. Кримінологічна характеристика осіб, які вчиняють насильство в сім'ї. Науковий вісник Національної академії внутрішніх справ. 2017. № 2. С. 83–96.

кожному вище зазначеному потерпілому фізичний біль, моральні страждання та тілесні ушкодження¹⁰.

Так, проаналізувавши судову практику щодо порушення статутних правил взаємовідносин між військовослужбовцями за відсутності між ними відносин підлеглості, доходимо попереднього висновку про становлення високого рівня небезпечності даного злочину. Дії злочинців-військовослужбовців дезорганізують нормальну роботу військових частин, підривають задовільний психологічний клімат особового складу та пригнічують такий, завдають шкоди здоров'ю солдатам. На фоновому рівні можливо зазначити, що такі неправомірні дії, залишають бажання багатьох громадян чоловічої статі проходити строкову військову службу, не кажучи вже за контрактну. Присутність таких солдат, які можуть дозволити собі знущання, побої щодо своїх товаришів по службі знижують рівень престижності військової служби¹¹.

Отже, виходячи з вищевикладеного можливо стверджувати, що не завжди для осіб, які вчиняють самовільне залишення військової частини або місця служби, характерним є відмежування від позитивно орієнтованих соціальних груп, особливо в тому випадку коли вказані групи не являються в дійсності позитивно орієнтовними.

Соціально-рольові властивості особистості в умовах проходження військової служби мають насправді своєрідну специфіку, що тісно пов'язана із самим процесом проходження військової служби, у зв'язку з чим особа перебуває в підпорядкуванні військових командирів та начальників¹².

Водночас морально-психологічні властивості включають в себе світогляд, духовність, риси характеру, фізичний і психічний стан здоров'я, інтереси, мотиви, потреби, ціннісні орієнтири, тощо. Дослідження морально-психологічних ознак особи військового злочинця, який самовільно залишив військову частину або місце служби надає можливості визначити внутрішні особливості, провідні психологічні властивості та інше.

Окрім цього, ми погоджуємось з думкою деяких вчених щодо можливості за результатами дослідження морально-психологічної

¹⁰ Вирок у справі. Єдиний державний реєстр судових рішень. Режим доступу: [<https://reyestr.court.gov.ua/Review/83485864>].

¹¹ Ткаченко П. Кримінально-правова та кримінологічна характеристика порушення статутних правил взаємовідносин між військовослужбовцями за відсутності відносин підлеглості // грааль науки. – 2021. – №. 8. – С. 101-107.

¹² Курилюк Ю. Б. Морально-психологічні ознаки особи злочинця, який посягає на прикордонну безпеку держави. Підприємництво, господарство і право. 2017. № 10. С. 217–219.

характеристики визначити пояснення причин злочинної поведінки певного типу злочинців, які вчиняють однорідні злочини.

Потреби є важливою складовою частиною будь якої психологічної характеристики особи, кожний має певні потреби, не виключенням є й військовослужбовці, які мають індивідуальні, інколи ідентично-схожі потреби.

Категорія осіб, яким притаманні певні обмеження через службову діяльність мають найвищий рівень різноманітних потреб. Так, військовослужбовці, проходячи військову службу, перебуваючи в розташуваннях військових частин, батальйонів, полків, обмежені в своїх діях відносно вільного пересування, оскільки за для виходу за межі військової частини потрібен спеціальний дозвіл, а для виїзду за межі гарнізону необхідна згода вищого керівництва (командира військової частини). Безумовно кожний, принаймні так мало б бути, чоловік розуміє, що зі вступом на військову службу буде обмежений в певних правах та свободах, інколи такі рядки можливо зустріти навіть в положеннях контракту щодо проходження військової служби.

Таким чином, можливо стверджувати, що військовослужбовці потребують регулярного або періодичного контакту з рідними, друзями та іншим колом осіб. У зв'язку із запровадженням особливого періоду виїзд за межі гарнізону досить ускладнився для солдатів, а в умовах дії правового режиму – воєнного стану й взагалі обмежився.

Вже в цьому випадку ми можемо простежувати деякі причинно-наслідкові явища, які можуть відіграти роль в становленні передумови до вчинення самовільного залишення військової частини або місця служби.

Обмеження строковиків в користування мобільними телефонами, смартфонами та іншими гаджетами створюють не аби яку перешкоду до дистанційного контакту особи з членами родини. Також існує практика обмеження в користуванні телефонами й курсантів вищих військових навчальних закладів, особливо в умовах проходження курсу молодого бійця, перепідготовки або проходження першого курсу навчання.

Вказана практика на нашу думку являється негативною, оскільки досить значна кількість військовослужбовців є уродженцями та мешканцями інших міст, а проходять військову службу взагалі в інших регіонах країни, саме в таких випадках виникає нагальна необхідність в регулярному контакті з родиною, особливо в умовах складної суспільної обстановки.

Також серед потреб можливо визначити розваги адже військовослужбовці призвані на строкову військову службу у 18-річному віці гостро потребують розваг, дозвілля, тощо. Саме

завершення пубертатного періоду у осіб чоловічої статі не аби як спонукає їх до активного проведення часу, а саме шляхом розваг. Варто зазначити, що в умовах розташування військової частини категорично заборонено вживання алкогольних та слабоалкогольних напоїв, проте при кожній військовій частині мають бути облаштовані та діючі клуби культурного дозвілля, де кожний військовослужбовець має право на відвідування такого закладу. Організація та проведення регулярних заходів культурно-розважального спрямування – це обов'язок відповідальних офіцерів кожної військової частини в якій присутній такий профільний підрозділ. Здебільшого військові частини мають такі підрозділи при цьому далеко не кожна частина використовує такі регулярно та за напрямом.

В піраміді Абрагама Маслоу наявна позиція щодо потреби в безпеці, яка є однією із складових загальних потреб людини. Зовсім не дивно, що більшість військовослужбовців, які вчинили самовільне залишення військової частини або місця служби мали потреби в безпеці, особливо в умовах дії особливого періоду, коли загострення на сході держави вносило свої корективи в діяльність військ.

Окрім цього вказана піраміда містить потребу поваги, яку відповідно в умовах військової частини реалізувати понад складно адже військові колективи поділені зокрема на офіцерський та сержантський корпус, а також рядовий, де серед рядових та сержантів питання поваги один до одного перебуває на досить низькому рівні, безперечно у більшості випадків це обумовлено існуванням дідівщини в лавах армії. Також серед офіцерського корпусу в деяких військах можливо спостерігати доволі високий рівень поваги один до одного, при цьому відношення багатьох офіцерів до солдат залишає бажати кращого.

Серед наявних в змісті піраміді потреб присутнє на соціальному рівні спілкування, яке також займає левову частку необхідного у близько 5% військовослужбовців, які вчинили злочин, передбачений ст. 407 КК України. Саме ця потреба тісно пов'язана з раніше визначеним фактом, який свідчить про необхідність регулярного контакту військовослужбовця з близьким оточенням. Також військовослужбовці високого інтелектуального та освітнього розвитку в умовах перебування колективу різних прошарків спільноти, потребують кардинально іншого спілкування аніж такого, що отримують в повсякденній діяльності.

Доволі логічний та очевидний факт – це задоволення фізіологічних потреб, які визначені в піраміді американського психолога Маслоу та полягають зокрема у задоволенні сексуальних потреб. Саме так, військовослужбовці перебуваючи тривалий час в одностатевих колективах, мають нагальну потребу в інтимних стосунках із

протилежним полом, особливо це простежується у солдат строкової служби, які в середньому є 18-23-річними особами та курсантів вищих військових навчальних закладів, серед яких присутні 17-річні юнаки військовослужбовці. Вказана вікова особливість, фонові явища та психологічні обставини створюють передумови до вчинення самовільного залишення військової частини або місця служби з метою задовольнити фізіологічні потреби. Тривала відсутність фізичної близькості є таким собі психологічним підґрунтям у військовослужбовців, яка яскраво простежується на фоні повсякденного побуту.

Окрім цього, військовослужбовці мають потреби у самовираженні, творчості, моральності, впевненості, інтимності, майбутньому, тощо.

Водночас вибіркоче вивчення 320 кримінальних проваджень, розглянутих судами України за статтями 407-409 КК України протягом 2014 – 2017 рр., узагальнення результатів експертних опитувань надають підстави виділити найбільш поширені мотиви злочинів проти порядку проходження військової служби: боягузтво – 54,7%; небажання переносити труднощі військової служби – 27,2%; причини сімейного і побутового характеру – 15%; легкодухість – 5,6%; бажання спілкування з коханою людиною, побувати вдома, відпочити – 3,4%; тяжка хвороба або смерть близьких – 1,9%; інше – 2,2%¹³.

В ході дослідження морально-психологічних особливостей спеціального суб'єкта злочину, відповідальність за який передбачена ст. 407 КК України, варто відмітити, що більшості військовослужбовцям-злочинцям притаманні антисоціальні цінності, які набули сформованості за довго до призову на військову службу, зокрема в умовах специфічної соціалізації. Досить велика аудиторія дослідників вважає, що на примітивність ціннісних орієнтацій і життєвих орієнтирів військовослужбовців, які вчиняють самовільне залишення військової частини або місця служби указує невисокий освітній рівень останніх. Так, 53,2% із загального числа військовослужбовців злочинців мали початкову загальну, неповну середню або повну загальну середню освіту. Понад 38% військових злочинців не були ніде працевлаштовані до призову на військову службу, близько 30% були працевлаштовані, проте обіймали неprestижні й малооплачувані посади.

З огляду на вищевикладене можливо стверджувати, що більшість військовослужбовців, які вчинили самовільне залишення військової частини або місця служби вступили до лав Збройних Сил України, Національної гвардії України не за патріотичним покликанням захищати

¹³ Злочини проти порядку проходження військової служби: кримінологічне дослідження : монографія / О. М. Артеменко ; [наук. ред. В. В. Голіна]. – Харків : Право, 2019. – 224 с.

державу, а за причин складної соціально-економічної ситуації в державі та інших фонових явищ, які пов'язані із відсутністю постійної зайнятості, а звідси малозабезпеченістю, тощо.

Варто наголосити думку багатьох вчених-правників, яка полягає в наступному, військові злочинці щодо яких вище надано характеризуючі дані через недосконалу кадрову політику Міністерства оборони України та Міністерства внутрішніх справ України випадково опинились в лавах Збройних Сил України та Національної гвардії України.

Щодо такої морально-психологічної особливості, як установка слід визначити, що вона є станом готовності суб'єкта до прояву певної активності, що забезпечує стійкий цілеспрямований характер діяльності, спрямований на задоволення тієї чи іншої потреби. Дана установка бере свої витоки зі специфіки анархічно-індивідуалістичної мотивації особи військового злочинця, потреб і мотивів протиправної поведінки останнього. У зв'язку із переважною відсутністю в осіб злочинців-військовослужбовців патріотизму, випадкового збігу життєвих обставин, які привели їх після мобілізації до армії, у них наявна чітка установка на припинення своїх військових обов'язків за ліпшої нагоди й настання неблагополучних обставин. Такими, за матеріалами вивчення судової практики, можуть бути: направлення військовослужбовця з навчального батальйону до військової частини; спрямування особи з військової частини безпосередньо до зони проведення бойових дій; виникнення конфлікту з військовим керівництвом; неналежне грошове та матеріально-технічне забезпечення; недостатнє бойове оснащення; погані санітарні умови несення служби; тощо¹⁴.

Водночас військовослужбовці-злочинці, які вчиняють самовільне залишення військової частини або місця служби з метою задовольнити потреби в розвагах, частіше мають установку на вживання алкогольних напоїв, а іноді й наркотичних засобів. Здебільшого така установка сформувалась ще за довго до призову на військову службу, переважно в підлітковому віці у хлопців де за умов специфічної ба більше негативної компанії з'являються шкідливі звички, серед яких зокрема алкоголізм та наркоманія. Однак вказані відомості встановлені шляхом досліджень матеріалів кримінальних проваджень адже інформація стосовно залишення військової частини або місця служби алкоголіками та наркозалежними особами здебільшого замовчується. Проте серед відкритих джерел інформації, зокрема в засобах масової інформації інколи зустрічаються поодинокі випадки висвітлення журналістами

¹⁴ Артеменко О. Кримінологічна характеристика особи злочинця-військовослужбовця, який порушив порядок проходження військової служби в Україні. *Jurnalul juridic national: teorie și practică*. 2017. № 5 (27). С. 126–130.

резонансних новин щодо вищевказаної категорії осіб, які вчиняють кримінальні правопорушення.

Варто зазначити, що сукупність негативних морально-психологічних характеристик особи військовослужбовця, яка самостійно залишила військову частину або місце служби, найдоцільніше розподілити на дві категорії. Так, по-перше, це стійкі морально-психологічні якості особи, які були притаманні військовослужбовцям безпосередньо ще до призову на військову службу та, відповідно, знаходять своє вираження в поведінці суб'єкта під час проходження ним військової служби, що в майбутньому проявилось у самовільному залишенні військової частини або місця проходження військової служби. По-друге, це такі властивості людини, які були набуті особою вже безпосередньо в процесі проходження військової служби під впливом її специфіки, а також якості, які, відповідно, є наслідком негативного впливу на військовослужбовця неформальної системи позастатутних відносин між військовослужбовцем та його начальниками та командирами¹⁵.

Разом із тим необхідно в межах морально-психологічних ознак також звернути увагу на особливості психічних відхилень осіб, які вчиняють самовільне залишення військової частини або місця служби. Зокрема, такі психічні відхилення спричиняються черепно-мозковими травмами, психічними захворюваннями або ж іншим хворобливим станом, встановленим під час проведення судово-психіатричних експертиз¹⁶.

Окрім цього, щодо показника фізичного й психічного здоров'я військовослужбовців, які вчиняють самовільне залишення військової частини або місця служби, варто наголосити, що останні мають задовільний стан такого показника, це обумовлено медичним оглядом (комісією), яку призовники проходять у військових комісаріатах. При цьому з огляду на вищевказані факти наявності деяких злочинців-військовослужбовців схильних до алкогольної та наркотичної залежності можемо стверджувати, що медичний огляд, який побудований на платформі кадрової політики Міністерства оборони України перебував на не достатньому рівні. Варто відзначити, що таких медичних спеціалістів як «нарколог», «психотерапевт» та інші суміжні, не були присутні у складі призовних медичних комісій. Позитивним фактором в цьому випадку відзначається наявність у Національної гвардії України та Державної прикордонної служби України відомчих

¹⁵ Дмитренко Н.А. Характеристика особи військовослужбовця строкової служби, який вчиняє злочини у Збройних силах України. Традиційні та інноваційні підходи до наукових досліджень : матеріали Міжнар. наук. конф. Луцьк, 2020. Т. 3. С. 133–135.

¹⁶ Денисов С.Ф. Особа злочинця у кримінологічній теорії України. Вісник Кримінологічної асоціації України. 2020. № 1 (22). С. 152–159.

медичних закладів Міністерства внутрішніх справ України. Так саме в територіальних медичних об'єднаннях Міністерства внутрішніх справ України присутні такі медичні фахівці як «психолог», «психіатр», «психотерапевт», «нарколог», а й іноді «поліграфолог», що позитивно впливає на імідж підконтрольних служб та міністерства зокрема.

Зважаючи на вищевикладене можемо стверджувати, що ігнорування військово-лікарськими комісіями, територіальними центрами комплектування та соціальної підтримки Міністерства оборони України фактів наявності у призовника ознак алкогольної та наркотичної залежності негативно впливає на якість майбутнього особового складу, а разом з тим поширення випадків самовільного залишення військової частини або місця служби.

3. Кримінально-правові та загально-соціальні ознаки, що складають кримінологічний склад особи, яка самовільно залишає військову частину або місце служби

Кримінально-правові ознаки особи злочинця, що самовільно залишила військову частину або місце служби – це відомості про склад вчиненого самовільного залишення військової частини або місця служби, спрямованість та мотивацію кримінально-протиправної поведінки, одноособовий або ж груповий характер кримінально-протиправної діяльності, форму співучасті, інтенсивність кримінально-протиправної діяльності, наявність судимостей тощо¹⁷. Водночас, кримінально-правові ознаки особи злочинця мають важливе значення при призначенні особі, яка самовільно залишила військову частину або місце служби, покарання. Зокрема, відповідно до чинного кримінального законодавства України суд під час призначення покарання має враховувати характер та ступінь суспільної небезпечності вчиненого кримінального правопорушення, особу, винну у його скоєнні, ставлення злочинця до вчиненого ним кримінально-протиправного діяння та обставин справи, які безпосередньо пом'якшують або ж обтяжують кримінальну відповідальність¹⁸.

В свою чергу ми безперечно погоджуємось з думкою А. М. Ониськіва, який визначає, що злочини проти порядку проходження військової служби, вчинені в умовах особливого періоду або в бойовій обстановці, зважаючи на спрямованість відповідних суспільно небезпечних діянь, а також особливості законодавчих

¹⁷ Чаплинська Ю.А. Особа злочинця як елемент криміналістичної характеристики злочинів. Актуальні проблеми вітчизняної юриспруденції. 2019. № 6. С. 181–184.

¹⁸ Денисов С.Ф. Особа злочинця у кримінологічній теорії України. Вісник Кримінологічної асоціації України. 2020. № 1 (22). С. 152–159.

конструкцій відповідних складів, можуть бути вчинені лише з прямим умислом, за якого винувата особа усвідомлювала суспільно небезпечний характер свого діяння (дії або бездіяльності), передбачала його суспільно небезпечні наслідки і бажала їх настання. Окрім того, військовослужбовець повинен усвідомлювати ту обставину, що злочин поти порядку проходження військової служби вчиняється ним за наявності однієї з таких обставин, як особливий період, воєнний стан або бойова обстановка¹⁹.

Так зважаючи на викладене можливо стверджувати, що з огляду на кримінально-правову характеристику самовільного залишення військової частини або місця служби, кримінальне правопорушення, передбачене ст. 407 КК України вчиняється лише з прямим умислом²⁰.

Водночас кримінально-правова характеристика не містить достатньої інформації щодо групового характеру вчинення злочину, передбаченого статтею 407 КК України.

В свою чергу О. М. Артеменко зазначає, що за даними Державної судової адміністрації України, протягом 2014-2016 рр., засуджено лише 14 військовослужбовців, які вчинили ці злочини в складі групи. На думку вченого це означає, що груповий характер не властивий досліджуваному військовому кримінальному правопорушенню. При цьому всі злочини вчинені в групі за попередньою змовою²¹.

В ході дослідження правових ознак та загально-соціальних, що складають кримінологічний склад особи, яка самовільно залишає військову частину або місце служби варто зазначити про таку властивість як права свідомість.

Як зазначають науковці, ознаки правової та моральної свідомості особи військовослужбовця відіграють надважливу роль у становленні особистості, адже життя в армії зумовлює необхідність додержання законів та статуту, а тому відхилення від додержання норм права є апріорі неможливим, оскільки це порушує військову дисципліну²².

¹⁹ Ониськів А.М. Кримінальна відповідальність за порушення порядку проходження військової служби, вчинені в умовах особливого періоду або в бойовій обстановці. Київський університет права НАН України. 2017. С. 268.

²⁰ Ткаченко П. Кримінально-правова характеристика заздалегідь обдуманого умислу самовільного залишення військової частини або місця служби // Collection of scientific papers «АОГОС». – 2022. – №. December 9, 2022; Cambridge, UK. – С. 56-58.

²¹ Артеменко О. Кримінологічна характеристика особи злочинця-військовослужбовця, який порушив порядок проходження військової служби в Україні. Jurnalul juridic national: teorie și practică. 2017. № 5 (27). С. 126–130.

²² Денисов С.Ф. Особа злочинця у кримінологічній теорії України. Вісник Кримінологічної асоціації України. 2020. № 1 (22). С. 152–159.

Правова свідомість військовослужбовців відображає ставлення особи до чинних правових норм, їх знання та цілеспрямоване свідоме дотримання. Зокрема, особи, які самовільно залишають військову частину або місце служби, не виконують вищезазначених норм, а також не виконують своїх безпосередніх обов'язків як щодо проходження військової служби, так і щодо суспільства. Порушники вважають, що вони зможуть обійти закон, порушити його таким чином, щоб про це не стало відомо. При цьому особи, які самовільно залишають військову частину або місце служби, порушують ще й моральні норми суспільства. Своїми діями вони показують своє негативне ставлення до Збройних Сил України зокрема та суспільства загалом, ігнорують його вимоги, а також ставляться доволі ворожо до суспільства. Якщо особа самостійно залишає військову частину або ж місце, де проходить військову службу, то вона демонструє, що власні потреби та інтереси для неї є пріоритетними за інтереси держави та суспільства, при цьому заради досягнення власної мети вони порушують безпосередньо права та інтереси інших осіб²³.

Водночас так чи інакше правосвідомість на пряму пов'язана зі знанням права, повагою військовослужбовців до права, поведінкою в правовій сфері. Ключовий пункт правосвідомості – це усвідомлення особою цінності права, прав та свобод людини та, відповідно, оцінка чинного права з огляду на його відповідність загальнолюдським цінностям, закріпленим у міжнародних стандартах, національному законодавстві, а також у правовій діяльності, що забезпечує мирне та гармонійне співіснування суспільства²⁴.

Відповідно до теорії професора Денисова С. Ф., загальнозначущі позитивні людські якості мають не обмежувальний характер і знаходять свій вияв у прагненні до позитивної діяльності, творчості тощо, що може відвернути особу від вчинення злочину або суттєво підвищити шанси на повернення її до соціуму і в майбутньому приносити користь суспільству.

Особа злочинця як різновид особи у загальному розумінні (людини), звісно, повинна мати всі загальні ознаки останньої. Однак кримінологічне вивчення особи злочинця має певну специфіку. Тому треба вказати, що врахування тих чи інших властивостей та якостей особистості повинно залежати не лише від загальних характеристик, а й урахувати особливості вчиненого злочину або інші притаманні

²³ Висоцький П. Г., Аналіз ознак особи військовослужбовця, яка самовільно залишила військову частину або місце служби. Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Сер.: Юриспруденція. № 52 – 2021 С. 58 – 60.

²⁴ Скаун О.Ф. Теорія права і держави : підручник. Вид. 4-ге, допов. і перероб. Київ : Правова єдність : Алерта, 2014. 524 с.

окремій групі особливостей, наприклад у разі дослідження особи-рецидивіста²⁵.

Разом із тим ознаки, які становлять кримінологічну структуру особи, що самовільно залишає військову частину або місце служби, не завжди характерні в повному обсязі для конкретної особи, що вчиняє це кримінальне правопорушення. Вони подають, як правило, загальний портрет особистості злочинця²⁶. Тому залежно від обставин конкретно визначеної справи набір ознак особи, що вчиняє самовільне залишення військової частини або місця служби, буде видозмінюватися²⁷.

ВИСНОВКИ

Отже, виходячи з вищевикладеного можливо зазначити, що основу структури кримінологічної характеристики особи військового злочинця, який самовільно залишив військову частину або місце служби становлять соціально-демографічні, особистісно-рольові, морально-психологічні, кримінально-правові та загально-соціальні ознаки. Вказаний перелік ознак властивий до портрету особи військового злочинця, який вчинив кримінальне правопорушення передбачене ст. 407 КК України. Водночас дослідження кожної із ознак тісно взаємопов'язано з іншими науками.

Саме так соціально-демографічні ознаки свідчать, про те що найбільша криміногенна активність військовослужбовців, що безпосередньо ухиляються від проходження військової служби, має місце у 18–36 років. Щодо показників освіти, як соціально-демографічної ознаки слід вказати, що насамперед, переважає повна загальна середня або середня технічна. Зокрема, статистичні дані свідчать, що початкову загальну освіту мають 0,3%, неповну середню освіту – 11,6%, загальну середню освіту – 41,3%, професійно-технічну освіту – 37,1%, неповну вищу освіту – 3,3%, вищу освіту – 6,4%. Щодо показника трудової зайнятості суб'єктів встановлено, що робітниками були 30,3% осіб, що вчинили самовільне залишення військової частини або місце служби; проходили військову службу за контрактом у Збройних Силах України 14,7% військовослужбовців; займалися підприємницькою діяльністю 1,3% осіб; до інших професій належали 10,6% осіб. При цьому більшість осіб, винних в ухиленні від військової служби (38,7%), до призову на військову службу взагалі не

²⁵ Денисов С.Ф. Особа злочинця у кримінологічній теорії України. Вісник Кримінологічної асоціації України. 2020. № 1 (22). С. 152–159.

²⁶ Кримінологія: Загальна та Особлива частини : підручник; за заг. ред. В.В. Голіни. 2-ге вид. перероб. і доп. Харків : Право, 2009. 288 с.

²⁷ Висоцький П. Г., Аналіз ознак особи військовослужбовця, яка самовільно залишила військову частину або місце служби. Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Сер.: Юриспруденція. № 52 – 2021 С. 58 – 60.

працювала. Щодо сімейного стану, то особи, що ухиляються від проходження військової служби, здебільшого не одружені (54,7%), одружених 34,4%, розлучених 5%, фактичні шлюбні відносини мають 5,6%; є вдівцями 0,3%.

Разом з цим дослідження особистісно-рольових та морально-психологічних ознак показало, що для військовослужбовців, які самовільно лишають військову частину або місце служби характерні відмежування від позитивно орієнтованих соціальних груп, виконання соціально негативних ролей та функцій, що призводить до неповаги або ж свідомого ігнорування норм моралі, права, тощо. При цьому в ході дослідження встановлено, що не завжди це твердження знаходить своє місце в реальному, сучасному світі, оскільки судова практика показує, що інколи трапляються випадки, коли більшість «позитивних» соціальних груп є зорієнтована на створення передумов особі до вчинення самовільного залишення військової частини або місця служби, зокрема шляхами приниження честі та гідності, завдання тілесних ушкоджень, перевищення повноважень та ін. В більшості випадків підґрунтям до цього стають дідівщина або особиста неприязнь. Здебільшого структуру таких соціальних груп становлять військовослужбовці другого року служби та офіцери.

Водночас морально-психологічні властивості, які включають в себе світогляд, духовність, риси характеру, фізичний і психічний стан здоров'я, інтереси, мотиви, потреби, ціннісні орієнтири, тощо, показали, що військовослужбовці, які вчинили самовільне залишення військової частини або місця служби мали здебільшого потреби в розвагах, дозвіллі, безпеці, спілкуванні, повазі, задоволенні фізіологічних потреб, зокрема сексуальних. Окрім цього, військовослужбовці мають потреби у самовираженні, творчості, моральності, впевненості, інтимності, майбутньому, тощо. Серед мотивів можливо виділити наступну динаміку, а саме боягузтво – 54,7%; небажання переносити труднощі військової служби – 27,2%; причини сімейного і побутового характеру – 15%; легкодухість – 5,6%; бажання спілкування з коханою людиною, побувати вдома, відпочити – 3,4%; тяжка хвороба або смерть близьких – 1,9%; інше – 2,2%.

В ході дослідження морально-психологічних особливостей спеціального суб'єкта злочину, відповідальність за який передбачена ст. 407 КК України, варто відмітити, що більшості військовослужбовцям-злочинцям притаманні антисоціальні цінності, які набули сформованості за довго до призову на військову службу, зокрема в умовах специфічної соціалізації на ряді із спецконтингентом.

Кримінально-правові ознаки особи злочинця, що самовільно залишила військову частину або місце служби – це відомості про склад вчиненого самовільного залишення військової частини або місця служби, спрямованість та мотивацію кримінально-протиправної поведінки, одноособовий або ж груповий характер кримінально-протиправної діяльності, форму співучасті, інтенсивність кримінально-протиправної діяльності, наявність судимостей, які показали, що кримінальне правопорушення, передбачене ст. 407 КК України вчиняється лише з прямим умислом. Водночас встановлено, що кримінально-правова характеристика не містить достатньої інформації щодо групового характеру вчинення даного злочину. При цьому зафіксовано, що груповий характер не властивий досліджуваному військовому кримінальному правопорушенню але поодинокі випадки дають можливість стверджувати, що всі злочини вчинені в групі за попередньою змовою.

АНОТАЦІЯ

Дослідження особи військового-злочинця, який вчинив самовільне залишення військової частини або місця служби в першу чергу обумовлене необхідністю побудови конструктивної та глобальної кримінологічної характеристики вказаного злочину. Нагальність кримінологічного дослідження також викликана несприятливою динамікою поширення злочинів проти встановленого порядку несення або проходження військової служби, зокрема самовільного залишення військової частини або місця служби, яке в свою чергу має підвищений рівень суспільної небезпечності в умовах вчинення останнього під час дії особливого режиму або воєнного стану. В рамках кримінологічного дослідження особи військового злочинця розглянуто ознаки, які властиві останньому, серед яких соціально-демографічні, особистісно-рольові, морально-психологічні, кримінально-правові та загально-соціальні. Вказані ознаки надають свої результати, зокрема у відсотковому співвідношенні, що дозволяє дослідити в подальшому більш глобально окремо взяті актуальні проблеми. Дослідження ознак надало можливість простежити, що конкретно впливає на військовослужбовця під час вчинення ним самовільного залишення військової частини або місця служби, а також проаналізувати клімат, який створює передумови до вчинення правопорушення. Визначено прогалини зокрема в кадровій політиці, які вплинули на потрапляння осіб схильних до вчинення кримінальних правопорушень, відзначено позитивні моменти кадрової організації деяких особливо важливих відомств. В загальному визначено ознаки, які властиві особі-

військовому злочинцю, який самовільно залишив військову частину або місце служби зокрема в умовах особливого періоду, бойової обстановки та воєнного стану.

Література

1. М. Г. Колодяжний. Кримінологічна характеристика військових злочинів в Україні. Питання боротьби зі злочинністю № 26 – 2013. С.109-116.

2. Ткаченко П. І. Динаміка самовільного залишення військової частини або місця служби: кримінологічний аспект. – 2022.

3. Артеменко О. Кримінологічна характеристика особи злочинця-військовослужбовця, який порушив порядок проходження військової служби в Україні. Jurnalul juridic national: teorie și practică. 2017. № 5 (27). С. 126–130.

4. Туркот М.С. Кримінологічна характеристика особистості суб'єкта військових злочинів. Вісник Національної академії прокуратури України. 2015. № 2. С. 76–82.

5. Висоцький П. Г., Аналіз ознак особи військовослужбовця, яка самовільно залишила військову частину або місце служби. Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. № 52 – 2021 С. 58 – 60.

6. Вирок у справі. Єдиний державний реєстр судових рішень. Режим доступу: [<https://zakononline.com.ua/court-decisions/show/5688697415>].

7. Вирок у справі. Єдиний державний реєстр судових рішень. Режим доступу: [<https://reyestr.court.gov.ua/Review/91891022>].

8. Чаплинська Ю.А. Особа злочинця як елемент криміналістичної характеристики злочинів. Актуальні проблеми вітчизняної юриспруденції. 2019. № 6. С. 181–184.

9. Ботнарєнко І. А. Кримінологічна характеристика осіб, які вчиняють насильство в сім'ї. Науковий вісник Національної академії внутрішніх справ. 2017. № 2. С. 83–96.

10. Вирок у справі. Єдиний державний реєстр судових рішень. Режим доступу: [<https://reyestr.court.gov.ua/Review/83485864>].

11. Ткаченко П. Кримінально-правова та кримінологічна характеристика порушення статутних правил взаємовідносин між військовослужбовцями за відсутності відносин підлеглості // Грааль науки. – 2021. – №. 8. – С. 101-107.

12. Курилюк Ю. Б. Морально-психологічні ознаки особи злочинця, який посягає на прикордонну безпеку держави. Підприємництво, господарство і право. 2017. № 10. С. 217–219.

13. Злочини проти порядку проходження військової служби: кримінологічне дослідження : монографія / О. М. Артеменко; [наук. ред. В. В. Голіна]. – Харків : Право, 2019. – 224 с.

14. Дмитренко Н.А. Характеристика особи військовослужбовця строкової служби, який вчиняє злочини у Збройних силах України. Традиційні та інноваційні підходи до наукових досліджень: матеріали Міжнар. наук. конф. Луцьк, 2020. Т. 3. С. 133–135.

15. Денисов С.Ф. Особа злочинця у кримінологічній теорії України. Вісник Кримінологічної асоціації України. 2020. № 1 (22). С. 152–159.

16. Ониськів А.М. Кримінальна відповідальність за порушення порядку проходження військової служби, вчинені в умовах особливого періоду або в бойовій обстановці. Київський університет права НАН України. 2017. С. 268.

17. Ткаченко П. Кримінально-правова характеристика заздалегідь обдуманого умислу самовільного залишення військової частини або місця служби // Collection of scientific papers «ΛΟΓΟΣ». – 2022. – №. December 9, 2022; Cambridge, UK. – С. 56-58.

18. Скакун О.Ф. Теорія права і держави : підручник. Вид. 4-те, допов. і перероб. Київ : Правова єдність : Алерта, 2014. 524 с.

Information about the author:

Tkachenko Pavlo Ihorovych,

Postgraduate Student at the Department of Criminal Law,
Dnipropetrovsk State University of Internal Affairs of the
Ministry of Internal Affairs of Ukraine
26, Gagarin Avenue, Dnipro, 49000, Ukraine